

Het gewapende conflict ging over internationale relaties, maar even fundamenteel en radicaal waren ideologische tegenstellingen binnen elke bestuurstructuur en culturele groep. Een oude tijd werd met grote hang naar zelfvernietiging bestreden. Het brutale geweld was slechts de uiting van de hoogdringendheid waarmee men de verandering betrachtte. Deze zelfdestructieve neigingen werden even gepassioneerd aangevochten. Op het einde stonden desillusie om wat was gebeurd (en niet gerealiseerd) en heimwee naar oude idealen de overlevenden allen even na. Een Europese gedachte zou er (in de politieke feiten nog maar eerst een Wereldoorlog later) uit geboren worden, maar daartoe had men de Europese cultuur die voor 1914 had bestaan, moeten vernietigen.

De titel van Buelens' studie dekt dus de lading. En deze lading speelt een belangrijke rol. Aldoor citerend, in soms prachtige vertalingen, uit brieven, dagboeken, tijdschriften, manifesten en verzen, gegevens napluizend in bekende én onbekende anekdotes, laat Geert Buelens dichters getuigen van de gebeurtenissen en de mentaliteit van hun tijd. Het schrijven van zo'n mentaliteitsgeschiedenis vanuit de literaire productie en andere uitingen van een intellectueel-artistiek discours, gebeurt niet voor het eerst. Paul Fussell (1975), Modris Eksteins (2000) of Stéphane Audoin-Rouzeau (al dan niet met Anette Becker, 1999-2008) zijn algemeen bekende voorgangers. Maar Buelens blijft zichzelf (hij citeert de Brit Fussell bijvoorbeeld nadrukkelijk niet) én slaagt in zijn opzet. Want het is een krachttoer om in zo'n gigantisch domein het overzicht te behouden, een eigen lijn te trekken, keuzes te maken en toch een suggestie van volledigheid te wekken.

Het vergt van de auteur in eerste instantie een immense belezendheid. Het is heerlijk om daar als lezer je voordeel mee te kunnen doen. Want ook wie de periode en de literaire evolutie kent, doet in dit boek ontdekkingen. Niets minder dan de hele literaire productie en de historiografie spelen op de achtergrond mee. Het inzetten van secundaire bronnen kan hooguit een hulpmiddel zijn. Maar precies omdat hij die ook gelezen heeft, weet Buelens dat er in de hedendaagse representatie van de Eerste Wereldoorlog een overaanbod is aan een Angelsaksische kijk op die oorlog, zeker ook vanuit literair standpunt. Geen enkel literair domein

[B] **EUROPA EUROPA! GEERT BUELENS OVER DE DICHTERS VAN DE GROTE OORLOG**

Dat Geert Buelens een kenner is van de periode rond de Eerste Wereldoorlog, weten we al uit zijn studie *Van Ostajen tot heden* uit 2001.¹ Eind 2008 verschenen van deze dichter, die sinds 2005 hoogleraar Nederlandse literatuur is aan de Universiteit Utrecht, twee nieuwe boeken over de "Grote Oorlog": de studie *Europa Europa! Over dichters en de Grote Oorlog*, en de bloemlezing *Het lijf in slijk geplant. Gedichten uit de Eerste Wereldoorlog*.

De studie van Geert Buelens is even stoutmoedig als fascinerend. De auteur voert duizend dichters van de Eerste Wereldoorlog op als barometer van het morele en nationalistische opbod tussen de strijdende natiestaten, en van de interne aspiraties en toekomstscenario's van alle staten en cultuurgemeenschappen van Europa. Hun verzen zijn het sediment (en vaker de eerste, soms enige, vonk) van het culturele en intellectuele discours van een continent dat op zijn grondvesten daverde.

werd zo het voorwerp van overzicht en anthologie als de Britse *war poets*. (En daar draagt het In Flanders Fields Museum in Ieper, bijvoorbeeld, in het hart van de oude Britse frontsector, uiteraard nog toe bij). Ook omdat er geselecteerd moest worden om een leesbaar boek over te houden, heeft de auteur nadrukkelijk niet het evidente gekozen. Enkele jaren geleden leverde Geert Buelens al het materiaal voor Tom Lanoyes hertaling van niet-Britse poëzie. *De Overkant* heette de bloemlezing even militant als pertinent. Dichters uit Centraal- en Oost-Europa krijgen ook in zijn recente studie de voorkeur. In de begeleidende anthologie *Het lijf in slijk geplant*, komen niet minder dan vierenvestig verschillende culturen aan het woord, waarbij “slechts” achtendertig procent West-Europese gedichten. Maar zonder Britten of Fransen daarbij te vergeten. Dat levert zeker een vollediger beeld. De oorlogservaring van de strijdende soldaat, de confrontatie tussen menselijke aspiraties en de brutale, afstompende massale dood, zo beleden in de Britse anthologieën, waar *the poetry is in the pity*, is niet meer dan één aspect. Evenwaardig, zelfs dominanter zijn de veel strijdbardere gedachten over oorlog die

dichters van het begin van de twintigste eeuw koesterden. Voor velen zou een oorlog niets anders dan de grote purificatie van de planeet betekenen.

De zuivering die het oorlogsvuur kon brengen, of zelfs maar de radicale verandering van gezapig en saai kleinburgerschap naar algemene mobilisatie en vervolgens naar de eerste schokkende oorlogsdaden, fascineerde vele dichterszielen. Italiaanse futuristen als Marinetti, Franse avant-gardisten als Apollinaire, Duitse expressionisten als Georg Heym, Georg Trakl of Ernst Stadler, Russische futuristen, decadenten, nationalisten, alle soorten geëxalteerde fundamentalisten... allen koesterden in 1914 hoge verwachtingen van de nieuwe oorlog.

Hoe die gedachten bewaarheid of beschaamd werden, weegt Buelens af tegen de gebeurtenissen zelf. Hij raadpleegde de bekende historiografie en geeft een mooi chronologisch verloop van feiten en wijziging van stemmingen weer. Af en toe gaat daarbij een politieke of militaire nuance verloren, maar ook deze historische lezing is superbe. In deze context plaatst Buelens dan de gedachten en teksten van zijn dichters. Hij houdt gelukkig genoeg van het

Australische troepen in Chateau Wood bij Ieper, ten tijde van de derde slag om Ieper (1917).
Foto copyright Imperial War Museum, Londen.

vrijbuiterschap van dichters om ook uitzonderingen te koesteren. Britten die van Duitsland houden zoals Ford Madox Ford (*né* Hueffer, zijn vader kwam uit Beieren), Charles Sorley, die in Jena studeerde, Ernst Stadler uit Colmar, reserveluitenant in het Duitse leger maar van huis uit Franssprekend, het dichterspaar Anna Achmatova, vrouw van de nieuwe tijd in Sint-Petersburg en de flamboyante avonturier Nikolaj Goemiljov, of buitenstaander Fernando Pessoa die vanuit Lissabon, toch meewarig betrokken partij, nooit eenduidig de oorlog omhelsde of afzwoer.

Slechts een minderheid doorzag meteen de waan van de dag. Toevallig of niet sneuvelden velen van deze vroegste oorlogspessimisten, zoals de Duitser Alfred Lichtenstein, de Brit Charles Sorley en de Fransman Charles Péguy. Anderen bleven tot diep in 1917 geloven in de heilzaamheid van de oorlog, ook al was die inmiddels objectief een mensonterend bloedbad geworden. De groteske bravouresoldaat Gabriele D'Annunzio, die enkel elitaristische minachting kon opbrengen voor het plebejisch kanonnenvoer dat voor Italië geen roem kon winnen, werd door datzelfde oorlogsproletariaat omwille van zijn exalterende oorlogsetoriek letterlijk naar het leven gestaan. Binnen de grote Europese strijd, werden veel deelstrijderperken uitgetekend. Nationalistische emancipatie voor Esten, Vlamingen, Tsjechen, Polen, Ieren, maar ook de doorbraak van de internationale, nee, de wereldrevolutie van arbeiders. De intellectuelen van de volgende decennia zouden uitgedaagd worden om vooral daarin hun houding te bepalen. De vraag is maar of dit conflict, hoewel geboren in de Eerste Wereldoorlog, al niet van geheel andere aard was en dus ook een andere retorica en poëtica opriep?

Soms maakt het genre — is dit literatuurgeschiedenis? — dat het wat eenzijdig wordt. Zo hangt de auteur het Ierse verhaal van dekolonisering en nationalistische revolutie op aan een van de interessantste, meest moderne Ieren: de nationalistische politicus, professor economie, en soms ook gelegenheidsdichter Thomas Kettle (voor wiens vrouw James Joyce ooit een aantal flarden *Chamber Music* componeerde; hij condoleerde haar hoofs toen hij in de krant las dat haar man gesneuveld was). Maar door Kettle te volgen, schenkt Buelens te weinig aandacht aan de zwaar politieke en religieuze context van de Ierse vrijheidsstrijd.

Al is ook dat wellicht ingegeven door de gedachte dat dit elders uitvoerig te lezen is, en dus niet noodzakelijk is voor dit boek.

Is het bijvoorbeeld niet méér revelerend om de Vlaams-nationalistische uitingen binnen een uitgesproken internationaal kader te beschrijven? Dat namelijk van het zelfbeschikkingsrecht van kleine volken in Europa. De denkbeelden en poëtische vernieuwing van Van Ostaijen komen zo uiteraard aan bod. Zijn belang als oorlogsgetuige (*Het staPPen van de stad / de fortén zullen houen zullen vallen zullen houen zullen vallen / het staPPen van de stad in angst* — uit: *Bedreigde Stad*) is nog te weinig bekend, maar zijn beeldtaal staat hier stevig naast die van Marinetti, Apollinaire en Van Doesburg. Te midden van de vertrouwde namen, als Van Cauwelaert of Declercq, voert Buelens Daan Boens als beste voorbeeld van evolutie en bewustwording op. En ook diens verhaal eindigt slecht.

Voor velen was het einde van de Eerste Wereldoorlog, of dat nu in Compiègne (Wapenstilstand) of Versailles (Vredesverdrag) lag, slechts een doorstart naar een volgend conflict. Daarin had de Russische revolutie al de weg gewezen, maar Estland, Ierland, Italië (D'Annunzio en de inname van Kroatisch Fiume bijvoorbeeld, het huidige Rijeka) en vele andere landen en culturen schokten bloedig na, terwijl het uitgeputte Europa nog eens evenveel mensen offerde aan de griep пандеміе. Fiume zou Joegoslavië worden, zoals ook Servië dat zou worden, in één staat met de dubbelmonarchiegetrouwe Slovenen, Kroaten en Bosniërs. In Versailles werden wel meer kiemen voor volgende conflicten gezaaid.

De conclusie is dan ook niet vrolijk. In de eerste plaats was er het oorlogsleed, of zoals Buelens het schrijft: “Pijn bleef pijn, een amputatie bleef een amputatie en ook wanneer je het in eigen taal kon bestellen bleef droog brood gewoon droog brood.” De zelfbeschikkingsgolf die door Europa schokte, entte haar ideeën op de algehele oorlogsuitputting. Hierdoor veranderde veel martelaarschap van kamp: niet de beperking van het zelfbeschikkingsrecht binnen natiestaten had zoveel doden en verminkten gemaakt, maar wel de keuze van de machtsblokken voor de oorlog en het totale effect die hij 52 maanden lang mocht hebben.

Kan ik, als kind dan toch van het oude front — ik woon in de Westhoek, waar in de Eerste

Wereldoorlog zware veldslagen werden geleverd, en ik rijd elke dag langs “mijn” doden — even betreuren dat de strijd op het slagveld misschien iets onderbelicht bleef ten voordele van de strijd in de geesten, dan onderschrijf ik voluit Geert Buelens’ conclusie. In een tijd dat Europa snakt naar een nieuwe adem, is het bestuderen van zijn dichters (bijna allen denkers, doeners en bakens voor anderen) in een van de scharniermomenten van de Europese geschiedenis, allesbehalve een overbodige luxe. Literatuur is inderdaad een grote getuige van mentaliteit en ideologie. En even terecht stelt Buelens dat dit gemeenschappelijke, echt pan-Europese verleden door literatuurhistorici onderbelicht blijft. Maar op dat punt doet geen enkele andere historische discipline het beter. De geschiedschrijving van de Eerste Wereldoorlog blijft nog ontzettend nationaal, zoals haar voorwerp. Geert Buelens’ boeken tonen aan dat het ook anders kan.

PIET CHIELENS

GEERT BUELENS, *Europa Europa! Over dichters en de Grote Oorlog*, Meulenhoff, Amsterdam, 2008, 224 p.

GEERT BUELENS, *Het lijf in slijk geplant. Gedichten uit de Eerste Wereldoorlog*, Anthos, Amsterdam, 2008, 672 p.

Noot

(1) Zie: ERIK SPINOY, “Van Ostaijen tot Buelens”, in: *Ons Erfdeel*, jg. 45 (2002), nr. 2, pp. 264-266.
